

Mouïllering en palatalisering, inz. in West-Brabant en de Denderstreek

1. INLEIDING

In de *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* van 1993 zetten een viertal auteurs hun visie uiteen op de relatie tussen umlaut en mouïllering. De aanzet hiertoe vormde het (nog steeds niet in handelseditie verschenen) proefschrift van een van hen, Lut Keymeulen : *De mouïllering in de Westbrabantse dialecten. Conditionering, implicaties, verspreiding en historische situering*. Zelf komt L. Keymeulen tot de conclusie dat er een direct verband moet hebben bestaan tussen umlaut en mouïllering. De vroegmiddeleeuwse umlaut zou aldus een derivaat zijn van een mouïlleringstendens die dan later in een gebied als West-Brabant geherconditioneerd werd (Keymeulen 1993). J. Taelde-man is bereid die causale samenhang tussen umlaut en mouïllering te onderschrijven en reikt bijkomende oplossingen aan voor resterende problemen en bezwaren (Taelde-man 1993). J. Goossens op zijn beurt is van oordeel dat de gelijkenis van beide fenomenen puur toeval kan zijn : umlaut is gebonden aan vocalische conditionering, mouïllering aan het principe van de consonantenclustering (Goossens 1993). G. De Schutter ten slotte bouwt m.b.t. de West-Brabantse mouïllering een alternatieve 'links-rechts-hypothese' op, die uitgaat van een (bij mouïllering veel waargenomen) voorafgaand *i*, *j*- ele-

ment, dat in heel het Nederlandse taalgebied met de voorafgaande vocaal is samengesmolten en in een gebied als de Denderstreek ook met de volgende consonant (De Schutter 1993).

Dat afwijzen van het rechtstreekse verband tussen umlaut en mouillering zet G. De Schutter nu nog sterker in de verf in een recente studie, waarin de West-Brabantse mouillering van dentale consonanten meer bepaald wordt beschouwd als een parallel van een soortgelijke mouillering aan de tegenzittende kant van de taalgrens (De Schutter 1999). Mouillering in het oosten tgov. geen mouillering in het westen dus (Ik vermijd hier bewust de term demouillering, omdat die – zoals beneden zal blijken – voor zowel Romania als Germania een andere betekenis dan ‘afwezigheid van mouillering’ heeft). Het merkwaardige en eigenlijk wat bevreemdende aan de zaak is dat de waargenomen mouillering zich manifesteert aan fundamenteel verschillende delen van het lexicon, ‘afgezien natuurlijk van de volgende basisgegevens : er komen postvocalische dentalen in voor, en er is een /i/ in de omgeving’ (De Schutter 1999, 126). Vrij problematisch lijkt het zoeken naar een verklaring. Ontlening door de ene taal aan de andere, bijvoorbeeld via het lexikale kanaal, ligt niet meteen voor de hand. Daarom roept de auteur de aanwezigheid in van onderliggende abstracte tendensen uit één substraatdialect, waarvoor hij dan een historische en geografische context suggereert : het vroegmiddeleeuwse tweetalige Belgische middengebied, waarvan het bestaan inderdaad als genoegzaam bewezen mag worden beschouwd.

In mijn boek over de integratie van Romaans taalgoed op huidige Nederlandstalige bodem, diende ik mij van mijn kant te buigen over een aantal parallellen aan beide

kanten van de Germaans-Romaanse taalgrens. In een afzonderlijk hoofdstukje heb ik toen ook onderzocht of de huidige West-Brabantse mouillering haar wortels niet ontleend kon hebben aan de Romaanse taalenclave die vermoedelijk in de eerste helft van de 11de eeuw tussen Aalst en Brussel ontstaan was. Daarbij was ik tot de conclusie gekomen dat de mouillering vooral een verschijnsel met een eigen identiteit en dynamiek is en dus wel niet in verband te brengen is met een mouilleringstendens die zich eventueel manifesteerde binnen een geëncloveerde of aangrenzende Galloromania (Van Durme 1996, 103-106, 155-158).

In wat beneden volgt, wil ik deze visie herhalen. De speculaties in de bestaande literatuur nopens de ouderdom van de mouillering doen mij uiteraard nog meer dan in 1996 peilen naar de historische diepgang van het verschijnsel en er zelfs mijn uiteenzetting op toespitsen. Hiertoe breid ik de studie van het toponymisch geïntegreerde Romaanse taalgoed dat ik in de de West-Brabantse regio aantrof, uit met die van de puur Germaanse plaatsnamen van dat gebied.

2. DE BELGISCHE 'MOUILLERINGSSPIEGEL'

Wie zich met de relatie tussen Germania en Galloromania op Belgisch territorium bezighoudt, ervaart de kaart door G. De Schutter gepubliceerd op p. 124 van *Taal en Tongval* 51 (1999) als een ware ontdekking. In wezen wil die kaart een tweetal (soorten) samenhangen reflecteren : 1. een algemene samenhang : de aan- en afwezigheid van mouillering (de tekens + en -) en 2. (een aantal) bijzondere samenhangen, zoals mouillering in consonantenclusters in de centrale Zuidnl. dialecten en

doorgedreven mouillering zoals in het Waals-Picardische *eskyèye* uit Lat. *scala*.

Wat de eerste samenhang betreft. Voluit kan worden aangenomen dat de Romaanse demouillering zoals in *feuille* > *feul* (Lat. *fōlium*, *fōlia*) een oud fenomeen is. Vooral rond Doornik duiken al vroeg vormen op als 1288 *talleur* voor *tailleur* (Remacle 1948, 75; Gossen 1970, 116). Deze demouillering treedt niet enkel op in de cluster *-lj-*, maar eveneens in de cluster *-nj-* (Flutre 1970, 488-497). Ook het bekende Veil Rentier van ca. 1275, zo representatief voor de hele Schelde-Denderregio zowel ten noorden als ten zuiden van de taalgrens, levert daar een mooi voorbeeld van op : *challemaines* voor *Charlemagne* (De Vreese 1981, 73). Toch mag de ouderdom van die demouillering niet worden overdreven : haast alle Oudpicardische leenwoorden in het Diets geven niet de demouillering, maar integendeel de mouillering (nog) door.

Van de algemene tegenstelling tussen een niet-mouillerend westen en een mouillerend oosten kan desgelijks worden gezegd dat ze vrij oude wortels heeft : ten minste laat-middeleeuwse. Hierop kom ik beneden nog terug.

Met het tweede soort tegenhangers is het anders gesteld. Over de fonetische evolutie bij de consonantenclusters in de meervoudige pronomina bij ons kan men redetwisten. Zo is *l'd'* mij in het Zuid-Oost-Vlaanderen van Teirlinck onbekend . De evolutie van b.v. *gijliedere* naar *gɔ-ere* verliep in dat gebied over een vorm als *gɔdere* < *goldere/guldere* (vgl. ook *ɔ-ere* < *ɔldere/uldere* < *uliedere*). In de mouillerende Denderstreek daarentegen ziet men *l'd'* historisch wel (als evolutietrap) verschijnen : vgl. vormen als Aalst 1645 *ghilder soudt het bier ghevoert heb-*

ben met hylderen waeghen, 1650 *met heylder affairen* (Vanacker 1963, 28 en 62).

Maar vooral op de aan de taalgrens aansluitende Romaanse vlek met geavanceerde mouilleringen zoals *eskyèye* uit Lat. *scala* 'ladder' mag men zich niet blindstaren. Het gaat hier beslist niet om een alleenstaand lexeem en er is zelf materiaal voorhanden dat de geografische contouren van dat gebied én de aansluiting ervan bij het Vlaams-Brabantse mouilleringengebied nog beter doet uitkomen. Neem het woord *cavale* 'merrie', uit Lat. **caballa* als vrl. tegenhanger van *caballus* (PALW, III, 7) : de verbreiding van de vorm *cavaye* vormt een driehoek van Doornik tot Waver met Thuin als zuidelijk punt. [Bij dat woord valt echter meteen een niet onbelangrijk detail op : het bevat geen 'instigerende *i*'; de *i* vóór *èye* in *eskyèye* is overigens zelf niet meer dan een parasitair product, in de Lat. verbinding (*s*)*ka*- ontwikkeld in beklemtoonde open positie : de zg. wet van Bartsch. Dit gegeven impliceert op zijn beurt niet dat *i* op zichzelf geen palatalisering kon veroorzaken : getuige *f*-uitspraak na oude diftongen *ij* en *ui* (datering : 15de eeuw, van de ouderdom van het *i*-element dus ook) zoals in Brussels *ijs* en *huis* (Van Loey 1979, 89) ... Wat een Kluwen!].

Ik herhaal het : hoe volmaakt de aansluiting van dat Romaanse gebied op dat van de Vlaams-Brabantse mouillering vandaag ook mag zijn, dat wil nog niet zeggen dat die ook historische wortels heeft. De hele configuratie kan immers ook berusten op een coïncidentie en het lijkt er zelfs op dat dat laatste het geval is. Meer bepaald laat de Galloromania ons hier in de steek : het gebied met gevallen als *eskyèye* en *cavaye* stelt enkel een jonge ontwikkeling in het Belgische Romaans voor. Het respecteert de oude dialectgeledingen niet en vindt dus

geen beschrijving in de historische studies over de Belgisch-Romaanse dialecten. Zo'n andere jonge mouilleringshaard is de streek ten zuiden van Dinant met *stwèye* en *stwaye* voor *étoile* uit Lat. *stella* (ALW, I, 38). En als men er nog een wil : *vijèdge*, *vijadge* voor *village*, maar die blijkt wel oude wortels te hebben, vgl. het Luikerwaals met *vèye* voor *ville* uit Lat. *villa*, al in 1236 geattesteerd als *vilhe*, wat *vilje* moet voorstellen (Remacle 1948, 129). Al wat men dus kan zeggen, is dat de oostelijke Belgische Galloromania spontane mouilleringen nimmer heeft tegengewerkt. Maar daar houdt het ook mee op.

Nog een woord over de veronderstelde ultieme gangmaker van mouillering zowel ten noorden als ten zuiden van de huidige taalgrens : 'een bijzonder intense en waarschijnlijk ook langdurige symbiose; wat onze contactzone betreft, kan die dus alleen van de 5° tot de 11° eeuw gesitueerd worden' (De Schutter 1999, 129). Voor sommige sectoren van de Frans-Belgische taalgrenszone geldt die lange tweetaligheid vast en zeker : voor de omgeving van Rijsel, voor Noord-Henegouwen + Zuid-Oost-Vlaanderen, voor de streek rond Sint-Truiden en voor Overmaas + Zuid-Limburg. Echter niet voor het grootste deel van het mouilleringengebied dat hier ter studie ligt. Ik meen dit zelf voldoende te hebben aange-toond (Van Durme 1996, 491-515) *.

* Fonologische ontleningen voltrekken zich doorgaans in vrij grote gebieden. Voor het doorwerken van substraatinvloeden dient men rekening te houden met nog grotere geografische ruimten, zeker als die een abstract karakter blijken te hebben.

Een voorbeeld daarvan poogt nu P. Schrijver te leveren met zijn studie over de inbreng van een verondersteld 5de-9de-eeuws Keltisch substraat aan de Vlaamse, Hollandse en Friese kusten in de ontwikkeling van het Noordzee-Germaanse klanksysteem : Schrijver 1999. Het (zorgvuldig opgebouwde) fonologisch gedeelte van deze studie moet nog de kritiek van de gespecialiseerde vakgenoten doorstaan.

3. MOUILLERING EN DEMOUILLERING BIJ ONS ALS GEFASEERD VERSCHIJNSEL

3.1. *Vanaf de Vroege Middeleeuwen*

Ten gevolge van de geminatie *-nj-* tot *-nn-* en van *-lj-* tot *-ll-* na korte vocaal verloor (van de 7de eeuw af) alle taalgoed, ook het prehistorische en Latijnse, op Nederfrankische bodem in die clusters zijn mouilleringbasis.

Hoewel het hier niet de plaats is om op de toponymische en lexikale argumentering in te gaan, toch dit, met vooraf een verwijzing naar Van Durme 1995, waarin ten eerste de bevindingen van H. Kuhn en vooral van M. Gysseling worden verwerkt en waarin tevens – naast een uitvoerige bibliografie – voor West-Vlaanderen een aantal (voor de discussie niet erg bewijskrachtige) Keltische antroponymische elementen in namen op *-iācum* worden aangereikt. Het nog steeds enigmatische Helinium is wel geen Keltisch toponiem. Het bevat het (door geleerden als K. Jackson en M. Gelling erkende) pre-Keltische suffix *-inium*, waarover vooral zo schitterend is gepubliceerd door M. Gysseling, die het doorgaans aantreft gehecht aan een persoonsnaam. Dat is overigens de reden waarom het als waternaam bevreemdt en waarom hij **helmium* voorstelt, vgl. Belgium > België en Kantium (bij IE **kant*, naast *kat* 'uitsteken') > Kent. Londinium > London is een volwaardige naam op *-inium*; dat geldt wellicht ook voor de oude naam van Boulogne, 44 kop. 10de eeuw *gesoriciacum* (m.i.) uit **gaesorigium*, op basis van een Kelt.-Germ. persoonsnaam.

Waarom wordt voor de Nederlandse en Vlaamse *hel*-namen – blijkbaar de alleenstaande appellatieve pijlenvoorraad voor de Keltische toponymische boog (wat nogal vreemd is) – geen genoegen genomen met Gysselings Germ. **haljo-* f. 'dieper gelegen plaats', vgl. ook Mnl. *helle* 'infernum' en Lat. *infernum* zelf (TW, 470)?

M.b.t een plausible 'Germaanse' verklaring van de naam der Friezen nog de suggestie Gysseling 1982, 52-53 : **Freisias*, uit IE **Preisios*, bij IE **prei* 'liefhebben' (Pokorny, 844); met Keltische evolutie *p > h > s* : Ridona (godin), Rhaeti (volk in Tirol), uit **Praitōs*, en Britanni bij IE **bhrei*, de niet-expressieve variant van **prei*.

Wat voorts de 'direct borrowing from Celtic, either British or North-West Continental Celtic into Old Dutch' van *kaai*, *kade* aangaat. Zou Gallisch *caio-* (glossarium van Endlicher, oudste manuscript 796), uit **kagion*, op basis van IE **kagh-* 'omvatten' (Pokorny, 518), bij directe ontlening in het Oudnederlands niet veeleer **keye* hebben opgeleverd, vgl. Lat. *māius*, *māiorem* > Mnl. *meye*, *meyere*? Het FEW (II 1, 46-47), dat doorgaans op bijzonder gedetailleerd diachroon en diatopisch onderzoek steunt, stelt toch duidelijk voor Oudfrans 1167 *cai* 'rivage d'un port où l'on charge et décharge les marchandises' : 'ein Ausdruck der Schifffahrt, der mit der Verbesserung der Verladeinrichtungen sich allmählich, von der Normandie her ausgebreitet hat'. Normandie is Picardië niet.

Een naam als 77 kop. 9de eeuw *colonia agrippiensis* (> Fr. Cologne) evolueerde aldus tot 1054 kop. ca. 1100 tot *colne*, *on colone* (Ags. Chron.), Nl. Keulen (TW, 569); 1186 kop. ca. 1700 *folonia* (> Fr. Fologne) werd (1174) *folon*, Nl. *Veulen* (TW, 1007); ca. 365 kop. 13de eeuw *bononia* (> Fr. Boulogne-sur-Mer) werd 893 *to bunnan*, 893 kop. 1121 *to bunan* (Ags. Chron.), 1308 *buenen* (Brugge), 1316 *boenen*, 1383 *bonnen* Nl. Beunen (TW, 172; De Flou, 2, 495-496). Al die vormen (Keulen, Veulen, Beunen) vertonen *u* uit *o* door *i*-umlaut op korte vocaal : Keulen < *cöl(ō)nja, enz. Verder is er Soignies 870 *sunniacum*, 10de eeuw *soniacas*, ca. 1040 *sungeias*, met zijn Nederlands exoniem (met weliswaar een ander uitgangsvocalisme) Zinnik 1356 *senneke*, 1538-39 *zinnike* (Van Loon 1991, 51 en 53).

Bastogne 888 kop. 1191 *bastonia*, Fr. Bastogne loste de omzetting op d.m.v. een dubbelvorm op *-aken* (uit *-(i)ācum*) : 634 kop. 10de eeuw *in bastoneco*, net als 1164 *geldonge*, Fr. Jodoigne : 1139 kop. 13de eeuw *geldenaken* (Van Durme 1995, 60-61).

Vroegmiddeleeuwse Germ.-Rom. namen ondergingen aan de Dietse kant van de taalgrens hetzelfde lot : *-nj-* > *-nn-* > *-n-*. Zo verschijnt Russeignies 1173 kop. ca. 1300 *ruzeniis* als 1001 kop. 11de eeuw *rocenaka*, *Montignies (1174) *montaigney* / *Montinies 1139 kop. 13de eeuw *montyneis* als 1139 kop. 13de eeuw *montenaken* (TW, 709 en 873). Zelfs de Romaanse vormen *ruzeniis* en *montyneis* verraden de Germaanse invloed, overigens een verschijnsel dat in noordelijk Frankrijk voorkomt tot de Seine (zie Van Durme 1995, 77, tegen Monjour 1993), vgl. b.v. voor de geografische distributie de nog zuidelijkere Loire als grens tussen het noordelijke 'type Neufchâteau' en het zuidelijke 'type Châteauneuf'.

Een mooi voorbeeld van *-lj- > -ll-* levert Bassilly/Zullik (nu Silly/Opzullik). Ook in die naam is de mouillerende trend nog aanwezig in de vorm 1138. kop. ca. 1177 *bassilgi* onder Germaanse druk tenietgedaan, zowel bij de huidige Romaanse als Nederlandse variant (Van Durme 1996, 492).

Het enige buitenbeen, waar m.a.w. etymologische *-nj-* tot op heden in het Nederlands bewaard bleef, is de naam Zoniën : ca. 1000 *silva communis que vocatur sonia*, 1140 *foresta de songia*, 1237 *sonie*, *sonien*, *zonien*, 1459 *aen sueynie*, 1460 *te sonye weert* (Van Loon 1991, 58). De verklaring voor dit merkwaardig fenomeen moet m.i. worden gezocht in de omstandigheid dat het Zoniënwoud, als grootste restant van het Kolenwoud, zich in de Middeleeuwen een stuk zuidwaartser uitstrekte, tot op en over de toenmalige taalgrens, en van daaruit ook ontgonnen werd. Meer bepaald gebeurde dat te Rosières/Rozieren, Rixensart en Genval, aan de weg Brussel-Waver-Namen. De Dietse naamvariant moet daarom onder voortdurende beïnvloeding van de Romaanse vorm Soigne(s) (1140 kop. ca. 1265 *de mea foresta de songia*, 1489 *bois de sougne*) hebben gestaan. De naam Zoniën is in oorsprong een hydroniem, dat bij Dietse evolutie als *Zeune zou hebben geklonken. Dat is overigens ook de naam van het ongeveer halverwege tussen het Zoniënbos en Kester stromende zijriviertje van de Zenne : de Zeune (aldaar ook overgegaan als gehuchtnaam), uit IE **sunīā-* (Gysseling) of uit IE **sōniā-* (Van Loon), welke laatste etymologie het meest bekoort wegens de Kesterse realisatie Ziene, die enkel uit **swune* < **soene* < **sōni* kan komen en onmogelijk uit **seune* (< **sunja*), want ontronding zou hier **sene* hebben opgeleverd. Of homonymievrees 'Zoniën voor

Zeune ↔ Zeune' een handje heeft geholpen, is zeer de vraag.

Een aanwijzing i.v.m. de levensduur van *-nj-* > *-nn-* verschaft ons in het kanton Calais de naam Coulogne, als 9de-eeuwse stichting van de abdij van Saint-Wulmer te Samer : (844-64) kop. 961 kop. 12de eeuw *colonia*, ca. 1255 *coloine*, maar met Germ. evolutie 1344 *coln*, 1461 *colne* (Eng. oork.), 1556 *collam* (Eng. plan) (TW, 245 en De Flou, 8, 502). Zeker tot het midden van de negende eeuw zien wij dus : *-nj-* > *-nn-* > *-n-*.

3.2. Later

Als de bovenbeschreven evolutie ophoudt, stromen de Franse gemouilleerde vormen massaal Vlaanderen binnen, deze keer ongehinderd, want ze worden geïntegreerd zoals ze in werkelijkheid klinken, d.w.z. *-nj-* in woorden als *vigne* uit Lat. *vīnea* en *-lj-* in woorden als *fille* uit Lat. *filia* (waar de assimilering *-lj-* > *-ll-* voor alle duidelijkheid niet ouder is dan de 17de-18de eeuw, zie Bourciez 1945).

Een licht op de chronologie van die gang van zaken werpen meeëvoluerende Mnl. woorden op *-lje* uit Oudfranse leenwoorden op *-lge-* [ldʒ] zoals Mnl. *salge*, *saelie* uit Oudfrans *salge* < Lat. *salvia* : ontlening vóór het midden van de 11de eeuw, want dat was het tijdstip van de vocalisering van Rom. *l* + cons. zoals in Nfr. *sauge* (Bourciez 1945, 235; Tavernier 1970, 76; Van Durme 1996, 158).

In het (Vroeg)middelnederlands stellen <lg> en <ng> in de regel *lj* en *nj* voor. Enkele oude voorbeelden uit het CG 1 (, 87 en 2121) Brugge 1265 *calaenge* en Kortrijk 1294 *bailge*. Talloze voorbeelden in Tavernier 1970. Ook

plaatsnamen doen mee. Een naam als Boulogne die wij hierboven al tegenkwamen, verschijnt nu in Vlaanderen ook in zijn Romaanse plunje : 1342 *van bollongen* 1344 *willekin bouloenge*, vóór 1386 *diederijc van bolloengen* (De Flou, 2, 496-497).

In heel het Dietse taalgebied rijst hiertegen geen enkel verzet.

3.3. *West-Brabant en de Denderstreek gaan sterk mouilleren*

In de loop van de 15de eeuw doet in Brussel de mouillering grafisch ook in woorden met een Germaanse pedigree haar intrede : 1468 *naldyen* 'naalden' en 1475 *beeldien* 'beelden' (Van Loey 1979, 88).

Of die 'nieuwe mouillering' of 'nieuwe soort mouillering' (want qua opbouw verschilt ze enigszins van die onder 3.1 en 3.2) in Brussel veel ouder is dan de 15de eeuw, valt sterk te betwijfelen. In elk geval verschaffen de Brusselse bescheiden (vanaf 1256) uitgegeven door Vangassen (Vangassen 1952, 159-308) geen bewijskrachtige vormen.

Westwaarts vindt men vroege getuigen in Brussegem 1526 *de moelgie*, in Ninove 1551/53 *de zavelmoille* en Geraardsbergen 1563 *een moeylde* (Vangassen 1955, 3), wellicht ook in Erembodegem met 1564 *upt willevelt* (< *wildevelt*). Het woord *moelde* 'baktrog' is geen Romaans, maar blijkbaar een Latijns leenwoord dat wordt teruggevoerd op Lat. *mulctra*, vgl. Duits *Mulde*, Ohd. *mulhtra*, Mhd. *multer*, *mulde*, Mnd. *molde*, *molle*. Vangassen haalt verder als antroponymisch voorbeeld aan : 1478/79 *janne moeldeman* uit Ninove, in Brussel genoteerd als *janne moeylleman* (Vangassen 1955, 3). Bij dit laatste hoort

evenwel een vraagteken. Veeleer staan wij hier voor de FN *Malieman (i.p.v. Mnl. *maeljenier*), vgl. Brussel 1320 *mailgiman*, ca. 1375 kop. 14de eeuw *moilliman*, met Brusselse *a > o* (Van Loey 1933, 328), zodat Ninoofs *moeldeman* veeleer op zijn plaats is onder 3.4.

Men kan zich even afvragen of de 'nieuwe moullering' niet in zekere mate aangezwengeld werd door de 'oude moullering' in allerlei Romaans leenlexicon (3.2). Directe aanwijzingen hiervoor zijn niet voorhanden. Niet bewijskrachtig in dat opzicht zijn de aansluitingen op dat lexicon, zoals de composita bij de naam Kravaal te Asse, waar wij al heel vroeg en volkomen onklankwettig noteren : Kravaal ca. 1320 *crevael*, 1432 *crevaillie hofstad*, 1650 *den cravalie caeter*, 1717 *den cravoyle cauter*, 1727 *cravylle veldt* (Van Durme 1996, 452). Het als Romaans aangevoelde accent op de tweede syllabe van de naam Kravaal is hier aansprakelijk voor de 'spoorwissel' *-aal > -aalje*.

3.4. *Het Oost-Vlaamse antwoord*

Zoals het zovele andere Brabantse vernieuwingen verging (zie hierover o.m. de artikelenreeks *Aan de grens van Vlaanderen en Brabant* door H. Vangassen gepubliceerd in de *HCTD*), ondervond ook de moullering vanuit het westen harde weerstand, die zelfs oversloeg in al dan niet verkeerde regressie. J. Taeldeman hanteert hier treffend de term 'polarisering' (Taeldeman 2000). Concreet wil dat zeggen dat woorden met etymologische *-lj-* zoals *schalie* uit Oudpic. *escaille* nu plots met *-ld-* verschijnen. Hoebeke noemt voor Oudenaarde al voorbeelden van *scaelde-* uit de 15de eeuw en *schaulde* uit de 16de eeuw (Hoebeke 1968, 515), maar de vroegste scherp gedateerde voorbeelden treft men niet aan in het westen, maar het

oosten van het (toenmalige) 'Oost-Vlaamse *ld*-gebied' (vgl. de kaarten in Tavernier 1970), op de frontlijn dus : Aalst 1457 *scaeldenhuys*, 1566 *het schaelden huys*, naast 1450 *tscaille(n) huus*, 1474 *ant scaeldien huus* (Haers van der Meulen, 1961, 90; Kerckhaert 1991, 19) en Ninove 1478/79 *janne moeldeman*. Ook 1529 *menilden* te Outrijve is een vroeg voorbeeld van omgezette mouillering, in tegenstelling tot wat C. Tavernier beweert (Tavernier 1970, 95), zie Van Durme 1996, 331.

Over de evolutie *-lj-* > *-ld-* bestaan een tweetal opvattingen : ofwel *-lj-* > *-ldj-* > *-ld-* (De Tollenaere), ofwel *-lj-* > *-ld-* (Tavernier 1970, 94; Debrabandere 1985, 68). Volgens die laatste opvatting kon *-ld-* dan later assibileren tot *-ldʒ-*, zoals in het Kortrijks, een evolutie die noch bevestigd, noch tegengesproken wordt door die van de plaatsnaam Boignen te Maarke-Kerkem : 1573 *ten baeyngen*, 1597 *d'baendevelt*, nu gerealiseerd als [bondzən] (Van Durme 1996, 203), maar hiermee zijn we beland bij de clusters *-nd-*, *-nt-*.

Omdat wij over een bijzonder uitgebreid variantenapparaat ervan beschikken, leent de naam Faluintjes te Meldert-Moorsel zich goed tot het volgen van de intrede van de mouillering van *nt* aldaar : 1377 kop. *de fallanten*, ca. 1417 *inde fallaent*, 1598 *de faillanten* > 1643 *de failainten*, 1646 *aende fallointjens*, enz. tot op heden.

Van de clusters *nd*, *nt* dateren de mouillerende attestaties in de regel niet zo vroeg als die van *ld*, *lt*. Mogelijk schuilt hierachter ook een reële situatie : *l* die zich nog beter tot mouillering leende dan *n*. Het woord *bunder* (met een 'geijkte' inhoud en wellicht daardoor ook taai spelling) verschijnt in Vangassens materiaal voor Brussel (Vangassen 1952, 159-308) steevast als : *buenre*, *bunder(e)*, *bunder(e)*, *boender(e)*. De enige duidelijke mouil-

lering die ik in dat woord aantrof, was in Erpe : 1671 *opt halfbuynder, alfbunger*, naast 1647 *het huindervelt* (voor *hoendervelt*). Maar ons beste godsfossiel is de naam Dender, aanvankelijk een vrouwelijk hydroniem op IE *-arā* : te Pamel 1522 *vander deynderen*, 1632 *aende deijndere*, te Ninove 1644-45 *de deyndere* en te Denderleeuw 1662 *aende deijndere*. In Geraardsbergen hoort men nog steeds [dendər] (Francq 1979, 14). Aloud kan de mouillering gewoonweg niet zijn, aangezien de evolutie hier is : *denre* > *dend(e)re* > *dender* > *dener*, *denjer*. Stel dat de mouillering ouder was dan de epenthese van *-d-*, dan had die epenthese nooit plaats kunnen vinden. Bovendien moet men weten dat die epenthese puur Diets is, want de hele aanpalende Galloromania kent de afwezigheid van de glijder zoals in *venredi* (< Lat. *veneris diem*), *tenre* (< Lat. *tener*) voor Francisch *vendredi*, *tendre* (ALW, 1, 94; Van Durme 1996, 96). Geen beïnvloeding vanuit de Galloromania dus, maar andersom : Rom. *tenre* > *dendre* onder invloed van de Dietse vormen. De *d*-epenthese lijkt zelfs uitgerekend vanuit de Zuid-Brabantse regio te zijn uitgegaan (AVT, 174-175, met als oudste voorbeeld *sdonderdags* in een tekst uit Ninove of Velzeke 1257).

Net als *lj*, vindt *nj* naderhand geen genade in het Oost-Vlaamse gebied ten westen van de mouillerende Denderstreek. Vandaar dat een naam als Boulogne *bouloenge* (zie hierboven) er nu klinkt als *beloende* (in de naam van het bekende vleesproduct). Door verkeerde ompelling is te Velzeke, waar men Zuid-Oost-Vlaams *aroonden* voor *oranje* hoort, de naam Hof ter Haandert (op papier) opgevat als Hof van Oranje : 1422 *ter haendert* > 1680 *tharaenden* > 1680 *'i arraengen* > 1700 *te oraignien*. Vanaf 1990 heet het daar zelfs Hof van Nassau!

4. PALATALISERING

Palatalisering van consonanten (b.v. $s > \jmath$) en assibilering na palatalisering (b.v. $k > t\jmath$) zijn fenomenen die qua mondstand inz. tongpositie aan de mouillering nauw verwant zijn.

Assibilering na palatalisering vindt men ten zuiden van ons taalgebied, b.v. in het Oudpicardisch met $t\jmath$ (later \jmath) uit Lat. k vóór j , i en e , tgv. het Oudfrancisch en het Oudwaals die hier ts (later s) kennen. Dat verklaart waarom het westen van ons taalgebied het leenwoord *katsije* kent, het oosten *kassei* : Lat. *calciātam* > Oudpicardisch *cautchie*, Oudwaals *c(h)au(t)seie*. Een andere voorbeeld van Romaanse assibilering vinden we in het (Oud)waals met $t\jmath$ uit. Lat. k vóór a : *tchampagne*.

Ook het Oudfries en het Oudengels voerden assibileringen door, b.v. Germ. **kirika-* > OE *cirice* > NE *church*.

Het Oudnederlands daarentegen hield niet van dat soort assibileringen.

Verder lijkt het erop dat in Romaanse plaatsnamen en leenwoorden binnenkomende palatalisering en algauw weggewerkt werden, zo Oudpicardische $t\jmath > \jmath$ uit Lat. k vóór j , i en e . Na een periode van spelling op basis van mede aan de Galloromania ontleende grafemen, markeert die depalatalisering zich grafisch als <ts>. Voorbeelden : Semmerzake 815 kop. 941 *cimbarsaca*, 1101 kop. 12de eeuw *schemersake*, 1163 kop. 12de eeuw *tsemmersake* (TW, 909), Dutse 866 kop. 16de eeuw *ducia*, 1213 *duche*, 1388 *ter dutsen*, Pladutse, Putse, Mutserieel, ... (Van Durme 1996, 207, 220, 271, 456). Voorbeelden van geadaptete Oudwaalse $t\jmath$ uit Lat. k vóór a zijn : Chemijn 1296 *van den chemine*, 1321 *de tsimine* en Vitseroel ca. 1400 *vitseroel* (Van Durme 1996, 359-60, 478). Tot die

conclusie was ik in 1996 gekomen op grond van de onverbidelijke ('polariserende') omzettingsregel $(t)f > ts$ in mijn eigen Oost-Vlaams dialect. In zijn globale diachronie en geografie geplaatst was zulks uiteraard niet meer dan een extrapolatie zonder verdere verantwoording.

Anderzijds kan worden aangenomen dat de 'polariseringsregel' een zowat universeel mechanisme is, dat ooit in het Dietse Vlaanderen op macro-schaal een aversie oproep tgov. de lexicaal binnendringende Romaanse palatale sibilanten... Dat zit dus mee, maar het vormt nog lang niet het bewijs dat demouillering ook buiten het Oost-Vlaamse demouilleringengebied de regel was.

I.p.v. speculaties dus terug naar de (grafematische) feiten! En voor de 13de eeuw zien die er zo uit : < ts, te, tch, tsc, sth, c, ch, chs, cs, s, sc, sch of z >! De AVT (, 200-223) concludeert hier : 'Het grote aantal spellingvarianten wijst erop, dat er van een klank sprake was die niet onmiddellijk met een foneem uit het eigen systeem was te identificeren'. Dat klopt wat het binnenkomen van de klank betreft, maar vooral de integratie en adaptatie ervan in onze taal zal de scribenten een zorg zijn geweest.

Hierboven wees ik er al op dat na de 13de eeuw <ts> de toon aangaf. Dat achter dat grafeem wel degelijk de realisatie [ts] schuilging, wordt m.i. bewezen doordat precies de in de 16de-17de eeuw opkomende 'nieuwe palatalisering zoals in en om Brussel en in de Denderstreek' zich van die realisatie begint te distantiëren door een rits van toch wel markante grafieën. Zo treft men voor vroegere <ts> dan plots aan : <tss>, <s> en <ssch>. Voorbeelden : Brussel met de woorden 1485/86 *metssere* (zeer frequent in de 16de eeuw) en 1534/35 *mutssairt* (Vangassen 1952, 180-291), Pamel met de plaatsnaam Heetskouther

1703 *op den discauter* (mogelijk al 1470 *op de hyscoutere*) en Ninove met de plaatsnaam Pitsaf 1705 den *pisschaff*. [Noot : op 15de-eeuws *plasse* voor *plaetse* en *cassee* voor *catsije* kan men geen staat maken : zij gaan veeleer terug op (Oud)waalse vormen met *(-t)s-* dan op (Oud)picardische met *(-t)f-*]. Maar ook het grafeem <its> kan een aanwijzing zijn, zowel van de mouillering van de dentaal als van de volgende palatalisering : te Herne 1576-1669 *goit-selbos* > 1604/8-1631 *goets-selbos* > 1843 *gouchelbosch*. Een onrechtstreekse, maar erg betrouwbare aanwijzing ten slotte is de (voor mouillering zo typische) depalatalisering van de voorafgaande vocaal, zoals in Brussel 1599/1600 *moetsaert* (Vangassen 1952, 245) en Baardegem-Meldert Mutsereel 1626 *mutssereelbosch*, 1718 *moetsereelbosch*.

Een voorbeeld van *ns* > *nf* levert kennelijk Denderleeuw met de plaatsnaam Pensaard 1672 *de peynssaert*, 1693 *den pensiaert*, met grafeem <si> dus.

Al het bovenstaande sluit dan weer niet uit dat voorheen lokaal en zelfs regionaal palataliserende tendensen de kop konden opsteken. Zo blijkt uit kaart 97b van de AVT genoegzaam hoe de regio Aalst-Brussel in het Vroegmiddelnederlands relatief minder <ts>-grafieën heeft voortgebracht dan andere gebieden en de voorkeur gaf aan romaniserende spellingen. Hiermee in overeenstemming is Van Loey voor Brussel met spellingen als 1216 *gochenhoue*, 1217 *rochelar*, 1295 *butchiel*, 1320 *opt genne* (= de Zenne), *tgensse*, *dgdoenderdaghes* en 14de eeuw *pichtgenboerch* (Van Loey 1937, 181) Hetzelfde kan gelden voor spellingen als 1336 *kop*. 1423 *apud gochelbosch*, 1350 *apud curiam de gocelbosch* te Herne. Aanvankelijk zocht Van Loey achter al die spellingen reële palatalisering, een opvatting die hij (m.i. terecht) in 1979 (deels) opgegeven lijkt te hebben. Ze is immers niet echt hard te

maken : welke klankwaarde schuilt b.v. achter <ch> bij ons? Ik heb die vraag boven trouwens ook m.b.t. <ts> gesteld.

Overtuigender voor palataliserende uitspraak lijkt een spelling als Dilbeek 1309 *alge* ('als'), na *also* (Van Loey 1937, 179; Van Loey 1979, 88-89). Op zijn beurt maakt Hoebeke voor Oudenaarde gewag van dat soort realisaties tot ca. 1500 (Hoebeke 1968, 595-600). Later verlies door 'Oost-Vlaamse polarisering' te Oudenaarde? En naderhand ook te Brussel verlies, gedeeltelijk althans (tgv. een hinterland als de Denderstreek) ten gevolge van de weerstand geboden door een 'model-staande taal-cultuur' van stedelijke allure, zoals Van Loey (1979, 92) suggereert?

5. CONCLUSIE

In de Galloromania zien wij hoe het Picardisch al vanaf de 13de eeuw in bepaalde posities demouilleert. Van die demouillering doet het uitstralingsgebied van Doornik zich voor als het meest noordoostelijke bastion. Al vroeg, maar ook heel wat later ontstaan in de grote oostelijke sector van de mouillerende Belgische Galloromania her en der 'extremistische' mouilleringshaarden.

Na de 10de eeuw kunnen in de aangrenzende Dietse gebieden, ook in het uiterste westen, leenwoorden uit het Picardisch en het Francisch *-lj-* en *-nj-* nagenoeg gaaf bewaren. Tot op zekere hoogte en vooral plaatsgebonden kan dat aanvankelijk ook het geval zijn geweest met een palatale sibilant als (*t*)*f*. Toch zijn er redelijke aanwijzingen dat hier vrij snel een aanpassing tot *ts* is gebeurd.

In de loop van de 15de eeuw treedt in West-Brabant mouillering van de clusters *ld*, *lt* en wat later *nd* ortho-

grafisch in het licht. Hoewel oude vormen suggereren dat palatale sibilanten er nooit helemaal weg zijn geweest, kondigen de tekenen van een grootschalige palatalisering met *(t)f* als eindproduct zich in en om Brussel vooral aan in de 16de eeuw, in de Denderstreek pas in de 17de eeuw. Voor al die fenomenen moet men er natuurlijk rekening mee houden dat spellingtaaiheid de reële situatie enkele decennia (maar ook niet veel meer dan dat) gecamoufleerd heeft.

Mogelijk kwam bij deze toedracht een hiërarchie kijken. Zo zou de cluster *ld* wel de grote wegbereider van het mouilleringproces kunnen zijn geweest. En in die cluster de bijzonder palatale kleur van de Brabantse *l* (Van Loey 1937, 216), die dan zowel 'links' als 'rechts' wijziging heeft veroorzaakt, met de bekende kettingreactie naar andere clusters en posities toe als gevolg, zover geografisch en fonologisch maar mogelijk was. Aan de Dender entte de mouillering zich zelfs op de geminaat *tt* zoals die overigens ook nog gefonemiseerd voorkomt in het aanpalende Zuid-Oost-Vlaamse gebied (*heet* 'warm' tgov. *hij heett* 'hij heet'). Dat de *l* in Brabant van oudsher palataal klonk, bewijst in Pepingen de naam Kolterken 1664 *colterken*, 1671 *cuylterken*, 1675 *coilterken* (Chalvin 1972, 165) : geen vocalisering *l > u*. Een oostelijke voorpost van een velaire *l* schuilt dan weer in de middeleeuwse vorm 1396 *apoutren* (die wel geen romanisering voorstelt!) voor de naam Appelterre, een oostelijk Oost-Vlaams dorp waar toentertijd nog geen 'Brabants', maar 'Vlaams' klonk.

Maar i.p.v. van een hiërarchie kan ook worden uitgegaan van een soort algemene palataliserende mondstand, een som van alles wat maar tot palatale realisatie aanlei-

ding kon geven, zoals consonantenclusters en *i*-elementen, die dan veeleer in de 15de-16de-eeuwse realiteit te zoeken zijn (denk aan de diftongen *ui* en *ij*) dan in een lang verdwenen etymologische vorm (denk aan *hij heett*) of in een spelling of realisatie die wel niet de factor van het verschijnsel weergeeft, maar er integendeel alleen maar het teken van wil zijn (denk aan in 1468 *naldyen*, 1563 *moeylde*). Van de 'universele' (regressieve) palataliserende invloed van *j* < *i* na *t* getuigt alvast Lat. *rationem* > Rom. **ratsjone* > **radzjone* > **rajzon* > Fr. *raison*, Lat. *palatium* > Rom. **palatsiu* > Rom. **paladzju* > **palaiz* > Fr. *palais*.

Zeer snel kwam dan tgov. de 'Brabantse' mouilleringstendens een harde tegenreactie op gang in het aanpalende Oost-Vlaamse gebied.

Deze voorstelling van de feiten wijst erop dat zowel mouillering als demouillering in het Romaans en het Diets volkomen andere wortels hebben gehad en dus bezwaarlijk als elkaars pendant kunnen worden beschouwd.

Behalve dat ze de 'Brabantse expansie' gestalte hielp geven, lijkt de mouillering in West-Brabant en de Denderstreek evenmin vandoen te hebben gehad met de umlaut.

De mouillering ten oosten van Brussel (tot Leuven) behoorde niet tot ons onderzoekskader. Dat geldt ook voor die van oostelijk Limburg en die van de provincie Antwerpen, die volgens Carème (1950, 125) ooit een aanzienlijk areaal besloeg. Een historisch diepgravende studie van die gebieden is nodig.

TOPONYMISCH CORPUS

Aalst (gegevens tot eind 15de eeuw)

Dender

1320-1496 *denre, dender* ↔.

Volder-

1432-1495 *volre-, volder-* ↔.

Bron : Haers-Van der Meulen 1961, 31-33.

Baardegem

Lindeveld

1644 *het lindevelt* ↔ 1718 *het linnevelt*, 19de eeuw *linne-
veld*.

Melkspinde

[Opwijk] 1598 *de melckspende* ↔ 1615 *de melckspinne*,
1718 *melckspinne*.

Mutsereelbos

1626 *mutserieel* ↔ 1626 *mutssereelbosch*, 1718 *moetsereel-
bosch*.

Bron : Lindemans 1933, 23-26.

Beert

Bilde(weide)

1635/50 *ten bildeken* ↔ 1638/40 *de billeweyde*, 1671 *ten
billeken*.

Bron : Lindemans 1936, 15-16.

Bosvoorde

Bosvoorde

1225 *bostfort* [uit of voor : *botsfort*] ↔ 1717 *boitschvoort*.

Bron : TW, 169; Van Loey 1979, 88.

Brussegem

Moelde

- ↔ 1526 *de moelgie*, 1531 *de moilde*, 1589 *de moelle*.

Velst

ca. 1300 *velst* (passim tot 1639) ↔ 1639 *ter veylst*, 1699 *te vijlst*.

Bron : Lindemans 1967, 57, 79-80.

Buggenhout

Elzendijk

- ↔ 1690 *den helssendyck*.

Naaimandeken

- ↔ 1690 *het naijmanneken*.

sMuldersveld

- ↔ 1690 *smuijllers velt*.

Bron : Bovyn 1961, 36, 50, 56.

Denderhoutem

Veldeken

- ↔ 1699 *in de biestvellekens, opt drieslantvelleken, het pauwelvelleken, int velleken ter waerent, een velleken*.

Bron : Huylebroek 1998, 166, 186, 242.

Denderleeuw

Dender

1473 *la tendre*, 1595 *op den dendere* (1626, 1638, 1644)
↔ 1662 *deyndre*.

Pensaard

1473 *den pensaert* (1571, 1577, 1610, 1740-1803, 1739)
↔ 1672 *den peynssaert*, 1693 *den pensiaert*, 19de eeuw *peynsaert*.

Zandeken

1577 *opt zandeken* (1616, 1774, 1816) ↔ 1638 *het sanneken*, 1672 *het seynneken*, 19de eeuw 't *senneken*.

Bron : De Brouwer 1960, 26, 58, 45, 75.

Elsene

Elsene

1216 *helsele*, 1222 *elsela*, 1233 *elsele* (passim tot 18de eeuw) ↔ 1594 *eylssen (block)*, 1661 *eylsen*, 1699 *ael-sen*, 1762 *elschen*.

Bron : Van Loey 1931, 83-84.

Erembodegem

Wildeveld

1431 *ant wildevelt* (1434, 1457, 1572, 1617, 1642, 1727, 1844) ↔ 1564 *upt willevelt* (1572, 1702).

Bron : De Brouwer 1951, nr. 663.

Erpe

Halfbunder

1354 *talfbundere* (passim tot 1796) ↔ 1671 *opt half-buynder, halfbunger, alfbuijger*.

Hoenderveld(eken)

1571 *up thoendervelt* (1625, 1638) ↔ 1647 *het huinder-velt*, 1671 *hoinderveldeken*, 1681 *goinderveldeken*.

Negenbunder

1571 *de neghen bunderen* (passim tot 1753) ↔ 1647 *negenbunnermeersch*, 1671 *de negenbuijnder* (3×).

Straatje

- ↔ 1762 *het stretten*.

Bron : Van Droogenbroeck 1973, 40, 48, 92-93, 122.

Heikruis

Lindeveld

1661 *het lindevelt* ↔ 1693 *au linnevelt*.

Bron : Chaltin 1972, 189.

Herne

Berlinde

- ↔ 1756 *le bertelinne*.

Bruinbilde(straat)

1607 *by de bruynbilde* (1752) ↔ ca. 1750 *la bruynbille*,
1834 *brambillestraat*.

(Hof te) Godselbos

1336 kop. 1423 *apud gochelbosch*, 1337 kop. 1439 *te goes-
selbos*, 1350 *apud curiam de gocelbosch*, 1357 kop. 1423
prope curiam de goetscalcbosch, 1466 *le court de hootsel-
bosch*, 1475 *goetselbosch*, 1570 *la cense dudit gotselbos*,
1570-1784 *godselbos* ↔ 1576-1669 *goitselbos*, 1576-1755
goisselbos, 1604/08-1631 *goetsselbos*, 1629-18de eeuw *goes-
selbos*, 1843 *gouchelbosch*.

Deze naam leeft verder in de FN Goditiabois (med. B. Roobaert, Herne), uit de streek van Lessen-Vloesberg, waar hij overigens zijn Romaans kleedje aangetrokken heeft : 1340 *godescaubos*. Het ontbreken van gen. -s in de Dietse vormen bevreemdt.

Lindekensveld

1549-1834 *opt lindekensvelt* ↔ 1623 *linnekensvelt*.

Melkspinde

1570/72 *le melckspende* ↔ 1623 *le champ de melck-
speel*, 1742 *melckspinne*, ca. 1754 *la rue dite melechspenne*.

Bron : Billiet 1955, 52, 63-64, 79-80, 126, 131.

Hofstade

Mandekensstraat

1651 *de mandeken straet* (1668, 1725) ↔ 1712 *de manekensstraete*.

Melkspende(baan, -gracht)

1648 *de melckspende* (1649, 1784), 1687 *de melckspinde* ↔ 1809 *melkspinne*, 1844 *melkspenne*, *melkspennebaen*, 1886 *melkspinnegracht*.

Bron : De Brouwer 1950, 90, 93.

Lede

Schildeken

1535 *op tschildeken* (1546, 1643, 1661, 1695, 1775) ↔ 1844 *schelleken*.

Bron : De Brouwer 1958, 104.

Meldert

Kravaal(hofstad, -kouter, -veld, -weg)

ca. 1320 *crevael*, 1321 *cervael*, 1404 *cravael*, 1727 *het cravael* (+ samenstellingen) ↔ 1432 *crevaillie hofstad*, 1650 *den cravalie caeter*, 1717 *den cravoijl-cauter*, 1727 *cravylle veldt*; 19de eeuw *cravailenweg*.

Onechte mouillering.

Wetsponde

1547 *de wetsponde* ↔ 1620 *de wetsponne*.

Bron : Chaltin 1972, 170-171, 334; Van Durme 1996, 451-452.

Merchtem

Lindenveld

1507 *op dlijndenvelt* (1583, 1588) ↔ 1705 *op d' linneveldt*.

Standaardeken

- ↔ 1705 *stannaerdeken*.

Bron : Biesemans 1985, 63, 65, 101.

Mere

Moelde

1757 *de moelde*, 1772 *de moule* ↔ 1757 *de moele*.

Bron : De Norre 1984, 148.

Moorsel

Faluintjes

1377 kop. *den middelsten fallant*, ca. 1417 *inde fallaent*, 1571 *de faillante*, 1598 *de faillanten*, 1650 *de fallanten* ↔ 1643 *de faillainten*, 1646 *aende fallointjens*, 1727 *de falluyntie*, *de falluijntien*, 1728 *de falluyntjens*, 1892 *de faluintjes*.

Lindeveld(weg)

1571 *upt lindevelt* (passim tot 1784) ↔ 19de eeuw *linneveld*.

Bron : De Vis 1954, 80, 142; Van Durme 1996, 441.

Ninove

Dender

896 kop. 11de eeuw *thenra*, 966 kop. 15de eeuw *tenera*, 1219 *le tenure*, 1223 *denre*, 1332 *ter denren waert*, 1464 *de le tendre* ↔ 1644/45 *de deyndere*, *beyde de deynders*, *de aude deyndere*.

Moelde

- ↔ 1576 *in de moille*, 1658 *bij de moille*.

Pitsaf

1653 *den pietsaf* ↔ 1705 *den pischaff*.

Bron : Vangassen 1955, 2-3 en 1956, 215-216.

Overijse

Huldenbergbos

- ↔ 1817 *huylenbergbosch*.

Moelde(bos)

- ↔ 1608 *moille bosch*, 1787 *'t moilleken*.

Bron : Vandeputte 1968, 212, 280, 351.

Pamel

Dender

1391 *de dendere*, *de deender*, 1439 *de denre*, 1571 *den dender* ↔ 1522 *vander deynderen*, 1632 *aende deijndere*.

Heetskouter

1391 *op de hiitscout(er)e* (passim tot 1713), 1470 *op de hyscoutere* ↔ 1571 *de hitssecoutere*, 1703 *op den discauter*, 1759 *op discauter*, 1761 *op den dischcauter*, 1806 *sur le discauter* (passim tot nu : ['dɪʃka.tər]).

(Goed van) Huldenberg

- ↔ ca. 1600 *hoilliberch*, ca. 1670 *hulleberch*, 1685 *houleberch*.

Kets

1639 *aenden keijts*, 1703 *de caits* ↔ ca. 1650 *de cais*, nu [kaʃ].

Moelde

- ↔ ca. 1865 *de moulle*.

Veldeken

1439 *met den veldekine* (1497, 1632) ↔ 1632 *het velleken*.

Volderie(meers, -straatje)

1391 *die volderie* (1471, 1497) ↔ ca. 1650 *ter vollerijen weert, vollerijemeersch, vollerije straete*.

Bron : Van Herreweghen 1973, 58, 60-61, 94, 183, 244, 306, 335, 344-45.

Pollare

(Hoog) Hoendersschot(veld)

1571 *opt hoenderschot* (1594, 1632, 1638, 1650, 1653, 1673, 1679, 1835, 1843) ↔ 1674 *op hounnerscot, op thounnerscotvelt, op thooch hounnerscot*.

Bron : De Brouwer 1973, 137-139.

L. VAN DURME

AANVULLING

In april 2001 viel mij geheel onverwacht de verloren gewaande Oudenaardse materiaalverzameling van prof. M. Hoebeke ten deel. Als aanvulling bij zijn studie van 1968 (Hoebeke 1968, 515, 600) volgen hieronder enkele vormen.

Schalie / schaliën

1424/25 *den scailledeckere*; 1425 *den scailledeckere*; 1425/26 *an meester symoen den scailledeckere ... te deckene met scaillen*; 1425/26 *vanden scaelgen*; 1439 *scaille nagehele*; 1451/52 *met scaillen ... scailledac*; 1459 *den scaelgedeckere ... scaelgen*; 1460 *met goeden scaelgen*; 1460/62 *scaeldedeckers ... mids hueren scaelgen*; 1462 *scaelgedeckers*; 1536 *schailde*; 1634 *schauldedecker*.

Beelde- / beelden

1461/62 *jtem dominicke jan thomaes knape was beelge snijdre vanden zes beelgen ...*; 1461/62 *van goeden lootwitte metghaders den beelgen te stoffeerne ...*

Toch Zuid-Oost-Vlaamse mouillering? Of: beperkt tot de stad Oudenaarde, er binnengekomen langs het Brabantse houtsnijdersbedrijf om. Of nog: verkeerde 'grafische terugkeer', mogelijk doordat [lj] > [ld] toen al voorkwam, vgl. de naam Hof van Oranje hierboven.

LITERATUUR

ALW, zie L. Remacle

AVT, zie M.A. Mooijaart

BIESEMANS, F.

1985 *Plaatsnamen van Oud Merchtem volgens het kaartboek van landmeter J. Van Acoleyen van 1705*. Merchtem.

BILLIET, R.

1955 *Toponymie van Herne*. Brussel.

BOURCIEZ, E.

1945 *Précis de phonétique française*. Paris.

BOVYN, M.

1961 *Het metingboek van Buggenhout*. Dendermonde.

BROUWER, J. DE

1950 *Oostvlaamse plaatsnamen. 1. Hofstade*. Leuven-Brussel.

1951 Toponiemen te Erembodegem. In : *Het Land van Aalst* 3, 32-39, 72-80, 100-109, 166-167, 205-212, 250-254.

1958 *Oostvlaamse plaatsnamen. 4. Lede*. Leuven-Brussel.

1960 *Oostvlaamse plaatsnamen. 5. Denderleeuw*. Leuven-Brussel.

1973 *Geschiedenis en toponymie van Pollare*. Lede.

CAREME, M

1950 De mouillering in de Zuidnederlandse dialecten. In : *Leuvense Bijdragen* 40, 113-139.

CHALTIN, L.

1972 *Bijdrage tot de Brabantse toponymie (Essene, Heikruis, Hekelgem, Leerbeek, Meldert, Pepingen) volgens het nagelaten materiaal van dr. Jan Lindemans*. Verhandeling KUL.

CG, zie M. Gysseling

CMT, zie K. Roelandts

COLRUYT, M.

1961 *Bijdrage tot de toponymie van de Vlaamse bezittingen van de Abdij van Affligem*. Verhandeling KUL.

DEBRABANDERE, F.

- 1985 Familienamen met *-ld-* in West- en Oost-Vlaanderen. In : Ryckeboer H., J. Taeldeman & V.F. Vanacker (red.), *Huldealbum Prof. dr. Marcel Hoebeke*. Gent, 63-70.

DROOGENBROECK, E. VAN

- 1973 *Bijdrage tot de toponymie van Erpe*. Verhandeling (R)UG.

DURME, L. VAN

- 1995 De namen op *-(i)ācum* in het noorden van de Romeinse provincie Gallia Belgica. Kronologische, etnolinguïstische en andere aspecten. In : *Naamkunde* 27, 47-97.

- 1996 *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*. Gent.

FEW, zie W. von Wartburg

FLOU, K. DE

- 1928, *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen*, ...

- 1929, delen 2 en 8, Brugge.

FLUTRE, L.F.

- 1970 *Le moyen picard d'après les textes littéraires du temps (1560-1660)*. Amiens.

FRANCO, M.

- 1979 *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*. Gent.

GOOSSENS, J.

- 1993 Umlaut en moullering. In : *HCTD* 65, 159-167.

GOSSEN, C. Th.

- 1967 *Französische Skriptastudien. Untersuchungen zu den nordfranzösischen Urkundensprachen des Mittelalters*. Wien.

- 1970 *Grammaire de l'ancien picard*. Paris.

GYSSSELING, M.

- 1960 *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. 1-2. Tongeren.

- 1975 Hoofdlijnen in de evolutie van het Nederlandse vocalensysteem. in : *HCTD* 49, 25-59.

- 1977 *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*. Reeks 1 : *ambtelijke bescheiden*. 's-Gravenhage. = CG.

- 1982 De naam van de Friezen. In : *Freonen om ds. J.J. Kalma hinne*. Ljouwert, 1982, 52-53.

GYSS OV *Toponymisch materiaal Oost- en Zeeuws-Vlaanderen van dr. M. Gysseling (+ aanvullingen door L. Van Durme, o.a. met materiaal uit onuitgegeven universitaire verhandelingen).*

HAERS-VAN DER MEULEN, A.

1961 *Toponymie van Aalst tot het einde der 15^e eeuw.* Verhandeling KUL.

HERREWEGHEN, R. VAN

1973 *Toponymie van Pamel.* Verhandeling (R)UG.

HOEBEKE, M.

1968 *De middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde. 13^e eeuw-ca. 1500 (Spelling en Klankleer).* Gent.

HUYLEBROEK, E

1998 *Landboek van Denderhoutem anno 1699 (bewerking).* Denderhoutem.

KERCKHAERT, N.

1991 *Oude Oostvlaamse huisnamen 5.* Gent.

KEYMEULEN, L.

1993 *De Zuidwestbrabantse mouillering en de umlaut.* In : *HCTD* 65, 115-142.

LINDEMANS, L.

1933 *Brabantsche plaatsnamen. 4. Baardegem.* Leuven-Brussel.

1936 *Brabantsche plaatsnamen. 6. Beert.* Leuven-Brussel.

1952 *Toponymie van Asse.* Tongeren.

1967 *Brabantse plaatsnamen. 14. Brussegem-Oppem en Ossel.* Leuven-Brussel.

LOEY, A. VAN

1931 *Studie over de Nederlandsche plaatsnamen in de gemeenten Elsene en Ukkel.* Leuven.

1933 *Historiese Lange-vokaalverschuivingen in het Brusselse dialect.* In : *HCTD* 7 (1933), 309-328.

1937 *Bijdrage tot de kennis van het Zuidwestbrabantsch in de 13de en 14de eeuw. Fonologie.* Tongeren.

1979 *Het Brusselse Nederlands dialect (Taal en Sociale Integratie 2).* Brussel.

LOON, J. VAN & A. WOUTERS

- 1991 De ouderdom van de taalgrens in het stroomgebied van de Zenne. In : *Taal en Tongval* 43, 47-67.

MONJOUR, A.

- 1993 Les noms de lieux français en *-n + iacu > -ny* ou : peut-on distinguer les espaces dialectaux ? In : *Revue de linguistique romane* 57, 93-122.

MOOIJAART, M.A.

- 1992 *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*. Leiden-Utrecht. = AVT.

NORRE, K. DE

- 1984 *Bijdrage tot de toponymie van Mere*. Verhandeling KUL.

PALW, zie E. Riga

REMACLE, L.

- 1948 *Le problème de l'ancien wallon*. Liège.
1953 *Atlas linguistique de la Wallonie. 1. Aspects phonétiques*. Liège. = ALW.
1972 La géographie dialectale de la Belgique romane. In : Straka G. (red.), *Les dialectes de France au Moyen Age et aujourd'hui...* Paris, 311-332.

RIGA, E.

- 1995 *Petit atlas linguistique de la Wallonie. 3*. Liège. = PALW.

ROELANDTS, K.

- 1978 *Handleiding bij het Corpus Molemans-Thiry*. Leuven.

SCHRIJVER, P.

- 1995 Welsh *heledd, hêl*, Cornish **heyl*, 'Latin' *Helinium*, Dutch *hel-, zeelt*. In : *North-Western European Language Evolution* 26, 31-42.
1999 The Celtic contribution to the development of the North Sea Germanic vowel system, with special reference to coastal Dutch. In : *North-Western European Language Evolution* 35, 3-47.

SCHUTTER, G. DE

- 1993 Umlaut en mouillering als concurrentiële verschijnselen. In : *HCTD* 65, 143-158.
1999 Fonologische parallellen aan weerszijden van de taalgrens. In : *Taal en Tongval* 51, 111-130.

TAELEDAMAN, J.

1993 Het verband tussen mouillering en umlaut : van mogelijkheid tot waarschijnlijkheid . In : *HCTD* 65, 169-176.

2000 Polarisering. In : *Taal en Tongval* 52, 229-244.

TAVERNIER, C.

1970 De Franse *n* mouillé en voormalige *l* mouillé op het einde van het woord in de Zuidnl. dialecten, inz. het Vlaams en het Brabants. In : *HCTD* 44, 43-103.

TW, zie M. Gysseling

VANACKER, V.F.

1963 *Syntaxis van gesproken taal te Aalst en in het Land van Aalst in de XVde, de XVIde en de XVIIde eeuw*. Tongeren.

VANDEPUTTE, G.

1968 *Toponymie van Overijse*. Verhandeling KUL.

VANGASSEN, H.

1952 *Bouwstoffen tot de historische taalgeografie van het Nederlands. Hertogdom Brabant*. Tongeren.

1955-1956 Plaatsnamen te Ninove. In : *Het Land van Aalst* 7, 1-5 en 8, 214-230.

VIS, A. DE

1954 *Toponymie van Moorsel*. Verhandeling KUL.

VREESE, L. DE

1981 *Etude philologique du 'Veil Rentier de Messire Jehan de Pamele-Audenarde (vers 1275)' édité par Léo Verriest*. Verhandeling VUB.

WARTBURG, W. VON (red.)

1922- *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. 1. Bonn, Leipzig, Tübingen & Basel-. = FEW.